

[cikk](#) » [kritikák](#)

Stockhausen receptre, avagy lelki táplálék hetven percben

[MusiciansWho](#) - 2010. október 28., csütörtök 09:31

Varga Ildikó Rita Anna kritikája a musikFabrik október 10-i pécsi koncertjéről.

Bevallom – kissé ímmel- ámmal készülődtem Karlheinz Stockhausen Klang című ciklusa két részletének: az Ébredés 12. órának (Erwachen 12. Stunde) és a Ragyogás 10. órának (Glanz 10. Stunde)

magyarországi, pécsi ősbemutatójára. Természetesen hallottam és tanultam már erről a zeneszerző-óriásról, el is ismertem nagyságát, de műveinek meghallgatása semmiféle érzelmet nem váltott ki belőlem azelőtt.

Azért is ódzkodtam a hangversenytől, mert úgy véltem: Stockhausen olyan rétegzetű írt, amelynek befogadása-értése csupán néhány kivételezett kiváltsága, és engem sem a kasztba tartozás nem vonzott, sem olyan sznob nem kívántam lenni, aki csupán beavatottnak szeretne látszani.

A 2010. október 10-i hangverseny meghallgatása azonban megleckéztetett. A koncerten átélt élményeim arra figyelmeztettek, amit mindannyian gyakran elfelejtünk... Arra, hogy minden, ember által létrehozott dolgot legalább két nézőpontból érdemes vizsgálni, és hogy a saját magunk által „gyártott”, vagy átvett prekonceptióink sokszor megfosztanak minket új és értékes tudástól és élményektől. Hiába... Gyarló az ember...

Nem állítom, hogy Stockhausen utolsó ciklusának, a Klangnak (a Klang szó jelentése: hangzás, dallam) két darabja: az Ébredés 12. óra (Erwachen 12. Stunde- 2007) és a Ragyogás 10. óra (Glanz 10. Stunde- 2007) „könnyű” darabok, de hogy inspirálók, felemelők és valódiak, az bizonyos.

Nem véletlen, hogy Stockhausent sok pop, rock és jazz-zenész is „mesterének” tekintette. Olyanok például, mint John Lennon aki a zeneszerző személyes barátja is volt, s akinek „Revolution” című dalát Stockhausen „Hymnen- Himnuszok” elnevezésű műve ihlette. Lennon dala a Beatles „Fehér Albumán” található, amelynek hivatalos címe a „The Beatles”, és amely 1968-as megjelenése után tizenkilencszeres platinalemez lett az Egyesült

Államokban. Stockhausen kivételes szellemi erejét és hatását Frank Zappa, Björk, vagy Miles Davis is vallották, akik szintén a „Stockhausen Fan-Club” tagjaivá váltak.

De vajon mi lehet Stockhausen művészetében és darabjaiban olyan

különleges? A kérdés érdekesnek tűnhet, a titok megfejtése azonban teljesen hasztalan. Egy zenét felesleges agyonelemezni, darabjaira szedni és megmagyarázni, hiszen a „jó zene” önmagában is „működik”. Az is kérdés lehet persze, hogy milyen az a „jó” zene?

Meggyőződésem szerint olyan muzsika, ami nem a felszínt „kapirgálja”, és olyan, ami képes megérinteni az embereket. És Stockhausen Klang-ja ilyen zene.

Megértem, hogy nehéz lehet elsőre elhinni ezt a földi halandónak, annál is inkább, mert a 20. századi muzsikához még a hivatásos zenészek is óvatosan nyúlnak. Az is a kortárs, vagy a késő 20. századi zene ellen szólhat, hogy a közelmúlt előadói gyakorlatában egy-egy mű hangjait és mondandóját – bonyolultságuk miatt – gyakorta kissé „szabadosan” kezelték az előadók, ami meggyőződésem szerint elmélyítette a hallgató és a „modern” zene közötti szakadékot.

A pécsi hangversenyen azonban ezeknek a gondoknak nyoma sem volt. A musikFabrik (Zenegyár) előadói csoport minden tagja kiváló muzsikus, akik magas szintű technikai tudással és tiszta, befogadható értelmezéssel segítették elő Stockhausen két darabjának átélését. Meggyőződésem, hogy a musikFabrik magas színvonalú előadása nélkül a darabok sokkal kevésbé lettek volna érthetőek, és végképp bebizonyosodott számomra, hogy „modern” zenét is csak így, és kizárólag így érdemes játszani.

A feladatot megoldani azonban nehéz. Nem is vállalkoznak rá túl sokan. A kevesek egyike a szellemi nyitottságot hirdető musikFabrik-Együttes, amely húsz éve, Stockhausen életének egyik jelentős állomásán, Kölnben alakult. Nevükhöz sok ősbemutató fűződik. Az együttes tagjai a 2010. október 10-i estén a következők voltak: Marcus Weiss - szoprán szaxofon, Marco Blaauw - trombita, Dirk Wietheger - cselló, Richard Haynes - klarinét, Heidi Mockert - fagott, Axel Porath - brácsa, Peter Veale - oboa, Christopher Houlding - harsona, és Melvyn Poore - tuba. Meg kell még említenem Paul Jeukendrup, a hangmérnök nevét is, aki az előadást – annak rögzítése közben – hangról-hangra ellenőrizte.

Bár Stockhausen zenéjét magyarázni méltatlan és ostoba vállalkozás lenne, mégis úgy vélem, hogy néhány információ kedvet csinálhat ahhoz, hogy egy legközelebbi Stockhausen-estre egy „nem szektás” is bátran megvegye a hangversenyjegyet.

Álljon itt tehát néhány adat, a megismerést megkönnyítendő.

Karlheinz Stockhausen (1928- 2007) Klang című ciklusa letisztult, ugyanakkor több rétegből álló zene. Hangzásvilágához sok állomáson át ért el a szerző. Mint a 20. zene fiatalabb generációjának egyik tagja (kortársai: Paul Hindemith és Ernst Krenek), eleinte a szeriális zene (szó szerint: sorhoz kötött zene), és a zenei formalizmus iránt érdeklődött. Nagy hatással volt rá mestere: Olivier Messiaen (1908- 1992), akinek „The Crystal Liturgy” (Kristály Liturgia) című darabja őt és Boulez- t is megihlette.

Messiaen úgy vélte, hogy egy adott szín egy konkrét hangot idéz fel a nézőben, hallgatóban. Tanítványát: Stockhausent is foglalkoztatta a színek és hangok kapcsolata. Színesztétikájának alapját egy 1917-es, háromkötetes mű, Wilhelm Ostwald munkája képezi. Ostwald-dal szemben Stockhausen azonban nem a világossárga színt tartotta színrendszere első darabjának, hanem egy a legsötétebből a legvilágosabbig (kiindulópont: az éj színei)-szisztémát használt. Fő célja egy „Klangfarbespektrum”, azaz egy „Hangszín- kép” megalkotása volt.

Rendszere logikájához híven a Klang két részének színe a világossárga: Ébredés, és a kénessárga: Ragyogás lettek. Stockhausen azonban óvta művei előadóit attól, hogy a színeket bármilyen, már meglévő kultúrkörhöz kapcsolható asszociációkhoz kössék. Csupán annyit kért, hogy a darabokat a hozzájuk rendelt színű ruházatban adják elő a muzikusok, s ez az október 10- i, pécsi estén így is történt.

Az ő újítása volt az is, hogy a zene a térben is értelmet kapjon. Ezt azonban nem úgy gondolta, mint nagy elődei közül például Wagner, aki azért építtette fel Bayreuth-ot, hogy művei megfelelő akusztikus, építészeti és művészi környezetben szólaljanak meg. Stockhausen úgy vélte, hogy a zenészek és a hangszerek helyváltoztatása, forgatása teszi a zenét újabb, más jellegűvé, ily módon a hely, ahol a darabok játszódnak, többé nem is fontos. Alapelvét így határozta meg: „Musik im Raum- Raum in der Musik”, azaz: „Zene a térben, tér a zenében”.

Anton Webern (1883- 1945) muzikája és eszmevilága is fontos szerepet játszott az életében, akinek egyik gondolatából egyik fontos zeneszerzői- esztétikai alapelvét alkotta meg: „Minden hang önálló egységet képez önmagában is, nincs szüksége a más hangokkal való összeköttetésre” – mondta.

Ennek a gondolatnak jegyében alkotta meg a Klang-ciklust is, aminek címei először Nappal és éjjel, később Szerelem, majd Chi (életenergia), még később a Tükör voltak. Amennyire bizonytalan volt a címválasztásban, olyan biztosnak látszott a Klang „belső jelentésében”. Mivel zenéjét az emberek titokzatos belső hangjával tartotta kapcsolatosnak, a „Die Stimme des Gewissens”, azaz a „Lelkiismeret Hangja” alcímet adta neki.

A ciklus műfajilag rendkívül sokrétű. Van benne tisztán elektronikus zene, 4 kíséretes szólódarab, 1 duó, 7 trió, 1 szeptett, és 8 elektronikus kíséretes szólódarab. Zenéje egy 24 hangból álló, kromatikus (félhangokból álló) hangszoron alapul, illetve egy „Gruppen”-ből azaz hangcsoportból áll, ami az előbb említett skála hangjait tartalmazza. Érdekessége még a „ritmus-családok” használata, ami egyidőben használt, de különböző tempókat takar. Darabjában sok filozófiai és kulturális utalás is fellelhető. Ilyenek például a Fibonacci-számsor (1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, etc.), vagy a kozmosz lüktetése.

Összességében elmondható, hogy Stockhausent valamiféle zenei struktúra megalkotása foglalkoztatta egész életében, amely alól a Klang sem volt kivétel. Ez indította arra is, hogy a színeken, a mozgáson, a téren és az új zeneszerzői módszereken kívül az emberi hangot és a szakrális művészetet is felhasználja műveiben.

A Klang egy nap 24 órájáról szól, amelyen 2004-től 2007-ig, haláláig dolgozott a szerző. A befejezetlen ciklus utolsó három darabja-órája hiányzik. A 21 befejezett darab a 81-101-számokat viseli.

A 92-es számú darab az Ébredés 12. óra, amelyet szoprán szaxofononra, csellóra és trombitára írt a szerző. A brüsszeli ősbemutatón azok a muzikusok mutatták be az opuszt, akik október 10-én Pécsen is játszották. A mű szakrális tartalma, amit szavanként, részletekben mondanak a muzikusok világossá teszi, hogy nem egy egyszerű, reggeli nyújtózkodásról van szó. Az elhangzó szavak ugyanis a következők: „Erwachen im Gott”, azaz „Felébredni Istenben”. A darabot a zenészek világossárga ingben (Stockhausen ebben az árnyalatban képzelte el a muzikát), állva játszották, miközben saját tengelyük körül és egymáshoz képest is mozogtak. Ezáltal az akusztikai arányok és a hangszerek hagyományos

hangzása is megváltozott.

A Ragyogás 10. óra ősbemutatója Stockhausen halála után, 2008. június 19-én volt Amszterdamban. Trió volt a mű eredeti műfaja – klarinétra, fagottra és brácsára írta a szerző – , de koncepcióját a „Holland Fesztivál” kérésére megváltoztatta, és az előadói apparátust egy harsonával, egy trombitával és egy tubával egészítette ki.

A szöveges mondat, amely itt elhangzott, egy ima és mise-tétel szövegének részlete: „Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis”- azaz: „Dicsőség a magasságban Istennek és a földön béke a jóakarátú embereknek”. Az opusz földi és égi szintjének asszociációját erősítette az a térbeli elrendezés, hogy a harsona és a trombita a magasból, az „égből” csatlakozott a „földön” játszó három hangszerhez (klarinét, fagott, brácsa), mint egy angyali szózat hírhozói. A “földi” előadók itt is “keringtek a térben”, és maguk körül, és gyakran és vágyakozva tekintettek a harsona és trombita, azaz az “égi szféra” képviselői felé. A földön ragadt zenészekhez egy rövid intermezzo erejéig a tuba is csatlakozott. Érdekessége még az opusznak, hogy hiába szeptett a darab műfaja, a hét hangszer egyszer sem szólalt meg együtt, s a klarinét is magányosan fejezte be a darabot, égbe szálló, elhalkuló kiáltással.

A pécsi koncerten részt vett maroknyi ember lelkes tapssal köszönte meg a különleges élményt. Miközben kifelé tartottam a teremből az jutott eszembe: milyen jó lenne Stockhausen Klang-jának pécsi előadásából esszenciát készíteni, hogy mind hazavihessük és alkalomadtán „bevehessünk” belőle egy-egy dózist akkor, amikor lelki táplálékra van szükségünk.

Varga Ildikó Rita Anna, PhD-hallgató
Universität für Musik und darstellende Kunst, Graz

Források:

1. Karlheinz Stockhausen Official Website, <http://www.stockhausen.org/>
 2. A német Musikfabrik zenekar koncertje Pécsen, www.klassz.org/program/91
 3. The Beatles and Stockhausen, www.stockhausen.org/beatles_khs.html
 4. Fidelio- Karlheinz Stockhausen, fidelio.hu/nevjegyek/.../karlheinz_stockhausen
 5. Karlheinz Stockhausen's New Morphology of Musical Time, www.music.princeton.edu/~ckk/smmt/
 6. Grove- Új online zenei lexikon , tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id
-